

ELS PROBLEMES ORTOGRÀFICS DE LES FORMES BALEARS DE LA PRIMERA PERSONA DEL PRESENT D'INDICATIU DELS VERBS DE LA PRIMERA CONJUGACIÓ

Gabriel Bibiloni

Com se sap, a les Illes Balears tots els verbs presenten a la primera persona del present d'indicatiu formes amb desinència zero, la majoria de les quals –no totes¹ foren usades a la llengua clàssica medieval. La normativa ha admès aquestes formes,² les quals han estat i són utilitzades normalment pels escriptors i, en general, per la pràctica totalitat dels "escriptors" actuals de les illes. Amb tot, però, crec que les dites formes presenten una complexa problemàtica ortogràfica que, al meu parer, no ha estat resolta fins al moment de forma satisfactòria. D'aquesta problemàtica n'era ben conscient Pompeu Fabra, qui en un primer moment havia pensat en la possibilitat de prescriure per a la llengua normativa general les formes sense desinència (*cant, pens*), tot arraconant les del Principat amb *-o* (*canto, penso*)³. «Habituat a practicar en el nom –diu Fabra– la supressió de la *-o* final, a canviar *grupo, disco*, etc., en *grup, disc*, etc., la substitució de *penso* o *invoco* per *pens* i *invoc*, encara que més difícil, no ens apareix com una cosa irrealitzable. Es tracta d'aplicar al verb una operació que estem acostumats a fer en el nom; el pas de *penso* a *pens* és paral·lel al de *grupo* a *grup*." I afegeix: "¿No seria, doncs, enraonat d'intentar la substitució sistemàtica de les

formes *penso, invoco* i anàlogues, per *pens, invoc*, etc.?"⁴ Fou precisament aquella complexa problemàtica ortogràfica de què parlava suara que dugué Fabra a desistir d'aquell projecte i a admetre les formes amb *-o*. Però el problema subsisteix per a la llengua estàndard de les Balears, atès que aquí la implantació com a fórmula única de la desinència *-o* fóra quelcom inviable i nociu, tant d'un punt de vista lingüístic com sociolingüístic.

Fa uns anys vaig tractar el tema⁵ tot fent una proposta, referida especialment als verbs de l'apartat 3, que mantenc íntegrament. Potser aquell article, però, necessitava una ampliació i una revisió que em plau fer ara.

2. Els verbs que no presenten cap problema ortogràfic són els que tenen les terminacions següents al radical

-p	sop
-t	m'acot
-c	toc
-f	buf
-s	pos, pas
-ç	abraç
-ix	deix

(1) La llengua literària medieval presenta la desinència *-e* si el radical acaba amb un grup consonàntic de difícil pronunciació (*entre, contemple*); altrament hi ha la desinència zero (*plor, estim*). Posteriorment els dos grups s'unificaren adoptant la desinència *-i* a Catalunya-nord, *-o* a Catalunya-sud, *-e* a València i zero a les Balears.

(2) FABRA, Pompeu: *Gramàtica catalana*. (Barcelona, IEC, 1918).

(3) Vegeu les *Converses filològiques* ns. 163-174 (Barcelona 1954).

(4) FABRA, Pompeu: *Converses...*, op. cit., III, p. 44.

(5) L'ortografia de la primera persona del present d'indicatiu, "Lluc" (octubre 1976). 21

-tx	despatx
-x	fix
-l	tremol
-ll	amoll
-r	mir
-m	tom
-n	don
-ny	enfony
-ps	cops
-pç	escapç
-lp	salp
-lt	salt
-lc	bolc
-ld	sold
-lg	colg
-lf	escalf
-ls	expuls
-lç	alç
-lm	calm
-rp	usurp
-rt	port
-rc	torc
-rb	torb
-rd	eixord
-rg	porg
-rç	torç
-rm	confirm
-rn	torn
-mp	escamp
-mb	tomb
-mf	triomf
-ms	prems
-nt	intent
-nc	trenc
-nd	comand
-ng	m'enfang
-ns	pens
-nç	llanç
-sp	rasp

-st	tast
-sc	trenc
-xt	pretext

Notem que totes aquestes terminacions les trobam normalment dins el sector nominal; per això diem que els verbs fins ara esmentats no presenten problema.

3. Un primer grup de verbs problemàtics són aquells que presenten el radical acabat en *-b*, *-d* o *-g*, com *trobar*, *saludar* i *pregar*. La solució que s'ha seguit fins ara normalment ha estat escriure la primera persona amb la consonant sonora (*trob*, *salud*, *preg*)⁶. És la solució més fàcil, evidentment, però no és coherent amb el sistema ortogràfic català, com ara veurem.

Per a l'ortografia de les oclusives finals no se seguí ni un criteri fonètic ni un criteri fonològic, sinó un criteri etimològic. Si s'hagués adoptat un criteri fonètic, no escriuríem *fred*, *tub* o *càstig*, sinó *fret*, *tup* i *càstic*, que és com realment es pronuncia. Si s'hagués adoptat un criteri fonològic, no escriuríem *dic*, *llop* o *cansat*, sinó *dig*, *llob* i *cansad*, perquè els fonemes finals d'aquests mots són realment /g/, /b/ i /d/.

El que escrivim, doncs, és la consonant etimològica, prescindint de la pronúncia real i del valor fonològic. I així tenim *cap* (<CAPU), *tub* (<TUBU), *estret* (<STRICTU), *fred* (<FRIGIDU), *amic* (<AMICU) i *pròdig* (<PRODIGUS). Les consonants interiors *b*, *d*, *g* unes vegades alternen amb les finals *p*, *t*, *c* (*lloba-llop*, *cansada-cansat*, *amiga-amic*) i altres vegades amb les mateixes *b*, *d*, *g* (*cúbic-cub*, *fredor-fred*, *castigar-càstig*).

La coherència ortogràfica exigeix que les formes verbals de primera persona es grafiïn amb els mateixos criteris, perquè és incongruent aplicar uns criteris a un sector del lèxic i uns altres a un altre sector. Si ho fem així, escriurem *jo trop*, *jo salut*, *jo convid*, *jo juc*, *jo prec*, i, d'altra banda, *jo adob*, *jo refred*, *jo líquid*, *jo castig*, *jo deleg*. Potser algú objectarà que això és de

(6) Si bé la gramàtica més emprada a les illes (MOLL: *Gramàtica catalana*, Mallorca 1968) no parla gaire del tema, aquesta grafia ha estat impulsada pel nostre il·lustre filòleg i emprada a les publicacions de l'editorial Moll, i en particular al DCVB. Assenyalem també una certa indefinició / incoherència respecte a alguns verbs de la 2a i 3a conjugació: *jo cap* (o *cab*) (Moll, *Gramàtica*, p. 109), *jo cap* (DCVB), *jo rep* (DCVB en descriure la forma balear), *jo rep* (DCVB en descriure la forma valenciana), *jo put* (DCVB). Per altra banda, l'ortografia proposada per J. BUSQUETS (*Ortografia mallorquina*, Mallorca 1931, 2a ed. 1968, pp. 42 i ss.) és curiosa i un xic contradictòria. Per als verbs de la segona i tercera conjugació proposa la consonant sorda (*rep*, *cap*, *percep*, *put*); per als de la primera conjugació acabats en *-bar* o *-dar* estableix la grafia *-b* o *-d* (*trob*, *acab*, *crid*, *mud*, *qued*); en canvi per a aquells que acaben en *-gar* prescriu –coincidint amb la meua proposta– la grafia *-c* (*prec*, *gemec*, *pac*) i assenyala les excepcions *llogar*, *delegar*, *monologar* i *dialogar* (*llog*, *deleg*, *monolog*, *dialog*). J. RUAIX (*El català en fítxes*, I, Barcelona 1976, p. 75) recull les grafies *trob*, *convid*, *reg*, considerant-les com a excepcions a la regla general de les oclusives finals.

difícil aplicació per al gran públic que no té nocions d'etimologia, idea força discutible, car el gran públic, una vegada conegudes i assimilades les regles ortogràfiques, no té problemes especials a l'hora d'escriure les oclusives finals dels noms i adjectius. Podríem establir dues regles que ens serviran de guia eficaç per a aquesta qüestió:

a) Quan un verb d'aquest apartat està emparentat etimològicament amb un nom o adjectiu acabat en oclusiva, aquesta mateixa oclusiva serà la que haurà de dur el verb. Així si escrivim *un adob* també escriurem *jo adob*; si escrivim *la salut, un convit, de grat, buit*, també escriurem *jo salut, jo convit, jo agrat, jo buit*; així com escrivim *fred, òxid, vàlid, líquid*, també escriurem *jo refred, jo oxid, jo invalid, jo líquid*; així com escrivim un *joc, un prec, un frec, un plec*, també haurem d'escriure *jo juc, jo prec, jo frec, jo plec/aplec/arreplec*; i de la mateixa manera que escrivim *diàleg, homòleg, naufrag, pròdig* escriurem *jo dialog, jo homolog, no naufrag, jo prodig*.

b) Els cultismes mantenen la consonant oclusiva etimològica (només els cultismes). Doncs bé, els substantius acabats en **-ACIÓ**, que són cultismes, ens indicaran perfectament la consonant final dels respectius verbs:

jo rot (rotació)	jo líquid (liquidació)
jo mut (mutació)	jo oxid (oxidació)
jo salut (salutació)	jo conjug (conjugació)
jo prec (imprecació)	jo deleg (delegació)
jo frec (fricació)	jo divag (divagació)
	jo interrog (interrogació)
	jo investig (investigació)
	jo neg (negació)
	jo oblig (obligació)

Per acabar podem dir que l'únic que caldria fer, si actuàssim d'aquesta manera, és seguir aquelles regles generals que duen les gramàtiques escolars, que diuen:

a) Després de vocal tònica escrivim normalment *p, t, c*, tot i que hi ha una sèrie d'excepcions. En el cas dels verbs les excepcions destacables que he trobat són:

- Adob, rob.
- Acomod, brod, dilucid, enviud, invalid, líquid, oxid i refred.

– Agreg, arrug, congreg, conjug, deleg, deneg, derog, dialog, disgreg, divag, fustig, homolog, instig, interrog, indag, Ileg, llig, monolog, neg, naufrag, naveg, oblig, prodig, prolog i propag.

La majoria d'aquestes formes poden ésser perfectament conegudes i assimilades amb l'ajuda d'aquelles dues regles exposades més amunt.

b) Després de vocal àtona o consonant s'escriu *p, t, c* o *b, d, g* d'acord amb els derivats; en el cas del verb d'acord amb l'infinitiu:

jo acamp (acampar)	jo tomb (tombar)
jo port (portar)	jo arrend (arrendar)
jo torc (torcar)	jo colg (colgar)

Per acabar vull dir que Pompeu Fabra, si bé no donà normes sobre aquest punt, en haver d'escriure alguna d'aquestes formes amb desinència zero ho fa segons els criteris que aquí expòs i defens.⁷

4. Un altre grup problemàtic és el dels verbs amb radical acabat en *-v*, com *llevar, provar, cavar, arxivar, renovar, travar* o *esquivar*. Com se sap, en el nostre sistema fonològic una *v* intervocàlica es transforma en *-u* quan esdevé final: *nevar - neu; blava - blau, seva - seu; nova - nou*. Les formes clàssiques de la primera persona dels verbs d'aquest apartat no escapaven a aqueixa regla (*jo lleu, jo prou, jo cau, jo arxiu, jo renou, jo trau* i *jo esquiu*). I algunes d'elles encara són perfectament vives entre nosaltres. Per a les persones amb bon gust i bon sentit de l'idioma, aquí no hi hauria d'haver vacil·lacions possibles: escriure *jo llev, jo prov*, etc. és un atemptat contra el nostre sistema fonètic i ortogràfic, que no admet *-v* en posició final. Val la pena, per tant, adoptar en l'escriptura, i àdhuc en la parla, les formes clàssiques i sistemàtiques *lleu, prou, arxiu*, etc.

5. Passem ara als verbs amb radical acabat en *-j* vagi o no precedida de *t*, com *pujar, festejar, passejar, envejar, desitjar, trepitjar, estotjar, viatjar, pitjar*. Aquí tampoc no hi pot haver-hi vacil·lacions. Una *j* o *tj* intervocàliques esdevenen *-ig* o *-g* en posició final. Escrivem, per tant, *puig, festeig, passeig, enveig, desig, trepig, estoig, viaig* i *pig*, igual que escrivim *el festeig, un passeig, un desig* o *un estoig*. La mateixa alternança que hi ha entre *mig* i *mitja* existeix entre *jo pig* i *ell pitja*. Es realment lamentable veure en lletra impresa i amb no poca freqüència grafies tan aberrants com *jo viatj* o *jo pitj*.

(7) A la *Gramàtica catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1918, 7a ed. 1933, escriu *jo rep* (p. 76), *jo cap* (p. 76) i *jo put* (p. 92). A les *Converses filològiques* esmentades escriu espontàniament *jo ajut* i *jo prec*.

6. Un darrer grup problemàtic és el dels verbs que presenten un radical acabat en un grup consonàntic estrany o inusual en posició final, com els següents:

-plar	acoplar
-prar	emprar, comprar
-blar	reblar
-tirar	cobrar
-tlar	vetlar
-tllar	vetllar
-trar	entrar
-drar	esfondrar
-crar	massacrar
-grar	alegrar
-flar	inflar
-frar	ensofrar
-lvar	salvar
-lzar	recolzar
-rvar	servar, conservar, reservar
-tjar	forjar
-rlar	parlar
-rrar	torrar ⁸
-nvar	minvar
-njar	menjar, penjar
-nrar	contar

A la llengua clàssica la primera persona d'aquests verbs prenia una *-e* de suport (*compre, cobre, salve, forge, menge*, etc.), i així es facilitava la pronunciació del grup consonàntic, però aquesta vocal desaparegué a les Balears per analogia amb els altres verbs, que són la majoria. Actualment només tenim dues opcions: a) escriu-

re la primera persona igual que el radical del verb (*compr, cobr, salv, forj, menj, tort*), la qual cosa dóna lloc a unes formes totalment antieufòniques i antiestètiques, i amb unes consonants finals inusitades en català, problema que no s'arregla canviant les sonores finals per sordes (*salf, forx, menx*); i b) utilitzar com feien els clàssics una vocal de suport, i en aquest cas la *-o* del dialecte demogràficament més important em sembla més útil i avantatjosa que la *-e* medieval, avui exclusiva del valencià (*salvo, forjo, menjo, penjo, torro*). Reconec que és aquest un punt molt delicat, però no puc resistir la temptació de sotmetre a la consideració dels lectors la possibilitat d'utilitzar aquesta segona fórmula, excepte, és clar, en els escrits de to col·loquial.

Problemes residuals. Els verbs amb radical acabat en *ll*, com *vacil·lar* no presenten problema: així com de *passar* fem *jo pas* i no *jo pass*, escriurem *jo vacil* i no *jo vacil·l*. Els verbs acabats en *-tzar*, com *realitzar* sembla que poden admetre una terminació *-ís* (*realís*). Finalment, el verb *adequar* ha de fer *jo adequo*; no hi ha forma humana d'escriure'l d'altra manera.

(8) Pot assimilar-s'hi *córrer*.